

УДК 811.161.2'373.23

Н. М. Бербер

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ДОМІНАНТИ АНТРОПОЕТОНІМІКОНУ ОПОВІДАННЯ «ДВНАДЦЯТЬ СЛУЖБІВ» МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджено експресивно-виражальний потенціал антропоетонімів оповідання «Дванадцять службів» Марії Матіос. Виявлено, що вживання пропріативів у складі стилістичних фігур розширює конотативний ореол імені.

Ключові слова: поетонім, референт, антропоетонім, апелятив, андронім, демінутив.

Семантико-стилістичний аспект поетонімії давно привертає увагу вчених. Процес поетонімогенезу знаходиться у центрі уваги дослідників Е. В. Боевої, Т. І. Крупеньової, Н. В. Мудрової, Н. В. Усової, І. В. Хлистун, Т. В. Чуб та ін., проте недостатньо вивчено у цьому аспекті художній дискурс Марії Матіос. Деякі питання поетики онімів у художніх творах Марії Матіос досліджено у працях Г. П. Лукаш. Наприклад, здатність онімів набувати нових граматичних ознак внаслідок збагачення їх конотативного плану [2]. Відсутність робіт, присвячених комплексному аналізу стилістичних властивостей поетонімів Марії Матіос у ракурсі контекстної парадигми, визначає **актуальність** представленої розвідки.

Мета нашої статті — дослідити антропоетоніми оповідання «Дванадцять службів», визначити способи актуалізації конотативного потенціалу поетонімів.

Всього у тексті зафіксовано 31 поіменованій персонаж і 4 непоіменовані. Оповідання «Дванадцять службів» починається заступом, в якому подано апокаліптичну картину руйнації України. Масові знищення українського населення і намагання боротьби місцевих із «ЧУЖИМ СИТОМ» передано за допомогою фаміліонімів (у тексті їх нараховується 8): *Слижуки, Петрюки, Тораки, Гулеї, всі Штефуряки, Богдани і Пилип'юки, Паленюки, сім'я Ілацихи: А в селі що не двір — то Богдан, що не третій — то Пилип'юк* [3: 91]. Тут

же автор знайомить з однією із багаточисельних вдовиць. Письмениця використовує живорозмовний демінутив імені *Марія* — *Міця*: «*Фрозина потепер чує, як кричить Міця Паленючка не своїми голосами з подвір'я: «А огірки? Огірки з бочки нащо перевертаєте, убійники?! Працю криваву нащо нищите?!»* / *Це Міця, Маруська Паленюкова, рве голос криком. Жінка, що жила тихо й беззвучно — як ласиця, голосу Маруськи добре не знав навіть її чоловік* [3: 93]. З наведеного фрагменту видно, що поряд зі здрібніло-пестливою формою імені *Міця* наведено більш розповсюджений варіант *Маруська*: *Міця Паленючка* → *Це Міця, Маруська Паленюкова* → *Маруська*. Вважаємо, що це спеціальний прийом Марії Матіос, що дозволяє познайомити читача зі строкатим, неповторним антропоніміконом Гуцульщини та Буковини. Паралельно подано 2 андроніми — *Паленючка* і *Паленюкова* — деривативи прізвища *Паленюк*, яке є, на наш погляд, промовистим, оскільки яскраво експлікує у тексті семантику твірного дієслова *паленіти* — *перен*. Ставати збудженим; драгуватися. Бути охопленим яким-небудь сильним почуттям. Паленіти ненавистю до ворогів [6: VI, 24]. Вжитий у складі трансформованих фразеологізмів *кричати не своїм голосом* — ‘дуже голосно, надривно кричати; горлати, репетувати’ [6: IV, 353] та *рвати горло* — те саме, що *дєрти (драти) горло* [6: II, 253] — ‘багато, крикливо говорити, співати і т. ін.; кричати, надриватися’ [6: VIII, 460] та інвективного вокатива *убійники*, що відображає оцінно-ціннісні уявлення про емгебістів, андронім посилює свою експресивність.

Перший вжитий антропоетонім — *ФРОЗИНА* (2 вживання) — відкриває оповідання і належить головному персонажу, жінці, яка в силу свого віку не спроможна брати до рук гвєра, аби боротися із ворогом, що засів її рідні гори. Словник «Власні імена людей» Л. Скрипник не подає імені *Фрозина*, однак наявне ім'я *Фросина* як один з нормативних варіантів імені *Єфросинія*, жін. до *Єфросин* [5: 139], що від гр. — радість, веселощі [5: 60]. Така семантика є антонімічною образіві, проте, зауважимо, навряд чи ім'я *Фрозина*, як і *Захарій* (панотець), є випадковими у тексті. Так, наприклад, П. П. Чучка у праці «Антропонімія Закарпаття» згадує біблійні, переважно старозавітні імена типу *Сахарій* та *Єфросинія*, що з'явилися внаслідок прагнення «відмежуватися від уніатів чи навіть протиставитися їм», автор стверджує, що «деякі православні попи самовільно надавали селянським

дітям такі імена, які серед уніатів цієї місцевості не функціонували» [8: 41]. Антропоетонім *Фрозина* у тексті зафіксовано 24 рази, у тому числі 1 — з означенням *розгнівана*. Така частотність обумовлена тим, що персонаж є головним в оповіданні.

Наступний антропоетонім, що вже згаданий вище, — *Захарій* — д.-євр., буквально: Божа пам'ять [5: 60]. І дійсно, панотець Захарій, попри заборону богослужіння, знищення отців церкви і проголошення владою червоних відсутності Бога, зберігав пам'ять про Господа. В тексті домінує апелятив *панотець* (9 вживань). По одному разу ужито вокатив *панотче* (у звертанні до нього Фрозини) та апелятивну номінацію *святий отець*. Прописний варіант **ПАНОТЕЦЬ ЗАХАРІЙ** відкриває 3 розділ, це єдине згадування імені і вжито його лише після того, як Фрозина довірилася служителю церкви: «...**ПАНОТЕЦЬ ЗАХАРІЙ** ходив туди — сюди по саду й перебирав чітки. Фрозина стояла маком — лиш обертала за ним голову, як соняшник за сонцем» [3: 98].

Дванадцять службів, що задумала Фрозина, аби відвернути лихо від краю, повинні були проколінкувати *сільські жінки*, яких авторка номінує також *дванадцять удовиць, усі дванадцять жінок разом, дванадцять жінок-удовиць, Фрозинині товаришки* тощо. На оповідання «Дванадцять службів» припадає найбільший відсоток андронімічних найменувань книги «Нація». Переважають вони і у творі: 1) утворені від прізвищ чоловіків: *Шкріблякова невістка, Шкріблячка < Шкрібляк; Бундячка < Бундяк; Шулемчукова, Шулемчучка < Шулемчук; Гасюкова < Гасюк; Павлюкова < Павлюк; Дмитрючка, Дмитрочка < Дмитрюк; Процева < Проць; Паленючка, Паленюкова < Паленюк*; 2) утворені від імен чоловіків: *Ілчиха < Ілак; Юрчиха < Юрко*. Отже, в тексті представлений список удовиць. Серед них 11 андронімів і лише одна удовиця названа на ім'я — **МАРЕЯ**: «**МАРЕЯ ПОГОДИЛАСЯ, / Юрчиха погодилася, / Шкріблякова невістка** дала слово й **Шулемчукова**. / Уже їх є сім. / **Катерина Процева** стинькнула плечима та й лиш сказала: «Я буду думати, Фрозинко...» <...> **А Дмитрючка** на неї рявкнула. <...> **А Парацина** крутила юра... [3: 96]; «Фрозина, першою прилякнувши збоку панотця, щоби було видно всю церкву, рахувала їх майже вголос. / Вони припадали одна за одною під панотцевим золотим Євангелієм і золотою ризою: / **напівосліпла сухонька Бундячка, / і Шиманська** в пишнім кептарику й червоній хустці з тороками, / **руда Марей / й маленька, як дитина, Юрчиха, / гонориста Шкріблячка / й скупа на слово Шулем-**

чучка, / фудульна Процева / й добра, як хліб, Гасюкова, / хитріша від лиса Паращина / й висока, як трепета, Павлюкова. / Десять. / Фрозина бігала очима по бабинцеві» [3: 100].

Перші дві удовиці, у згоді яких була впевнена Фрозина, — Катерина Бундячка і Василина Шиманська. Буквально в одному реченні розкрито долі двох сімей: «О, Фрозинині товаришки з повені всі пішли би тепер за нею, та лишилося їх лиш три: вона, Катерина Бундячка, що її чоловіка вода тоді взяла на сплавах-дарабах, і Василина Шиманська, чийого Прокопа грім убив на самого Іллі» [3: 95]. Перша з них — епізодичний персонаж, номінується ще один раз — *напівосліпла сухонька Бундячка*. Друга — згаданий персонаж — поіменовується також *Шиманська в пишнім кептаріку й червоній хустці з тороками*. Двочленна форма номінації (повне ім'я + андронім / прізвище) є виявом поваги Фрозини до жінок.

Маря — перша удовиця, до якої Фрозина пішла просити про службу. Ймовірно, письменниця не випадково вживає варіант імені *Марія*, яке є ключовим у творчості Марії Матіос. Вдовиці не лише відведено місце першої «запрошеної», але й тільки її названо на ім'я. Авторка не подає багато відомостей про вдовицю, як і ще про чотирьох інших вдовиць. Всі вони поіменовані лише двічі. Так, *Марю* ще названо *руда Маря*; *Юрчиху* — *маленька, як дитина, Юрчиха*; *Шкріблякову невістку* — *гонориста Шкріблячка*; *Шулемчукову* — *скупа на слово Шулемчучка, Катерину Процеву* — *фудульна Процева*.

Глибоким символізмом відзначається рудий колір, або, як його ще називають, помаранчевий. Так, В. Кандинський у книзі «О духовном в искусстве» наводить порівняння помаранчевого кольору з людиною, яка вірить у свої сили. Цей колір у автора асоціюється зі звучанням церковного дзвону середньої величини, що закликає до молитви «Angelus» [1: 203]. Я. П. Обухов відзначає, що у християнській традиції помаранчевий колір використовується для зображення Св. Трійці та при розписі великодніх яєць [4]. Антропоедонім *Марія* має високий сугестивний потенціал, у ньому відчутні паралелі з Дівою Марією. Можемо припустити, що невідповідно образ *рудой Марі* відкриває список удовиць, готових іти на Божу службу.

Лише у розв'язці оповідання згадано вдовиць Гасюкову та Павлюкову. Номінація *добра, як хліб, Гасюкова* включає стале порівняння. Прізвище *Гасюк* утворене від усіченого жіночого імені за допомогою

суфікса -юк-: *Гасюк* < *Гася* < *Агася* < *Агафія*. Агафія — від гр. добра [5: 115]. Отже, порівняння посилює семантику андроніма.

Номінація *висока, як трепета, Павлюкова* має у своєму складі індивідуально-авторське порівняння. Еквівалентами порівнянню у паремійному фонді української мови є такі: *висока, як сосна* [7]; *будь високий, як верба, а багатий, як земля; високий, як тополя, а дурний, як квасоля; високий, як лоза, а дурний, як коза; високий, як дуб, а дурний, як пень*. Вживання флороніма *трепета* надає твору яскравого буковинського колориту, що є ідіостилістичною прикметою мовомислення Марії Матіос. Етимологія андроніма наступна: *Павлюкова* < *Павлюк* < *Павло*. Павло — від лат. малий [5: 88]. Отже, простежуються антонімічні семантичні відношення між порівнянням і андронімом.

Двочленною антропоетонімоформулою повне ім'я + андронім, що відзначається певним канцеляризмом, поіменовано лише вдовичку Катерину Процеву. Таке поіменовування демонструє деяку відстороненість наратора як реакцію на вчинок жінки: *Катерина Процева стинькнула плечима та й лиш сказала: «Я буду думати, Фрозинко...»* [3: 96]. Офіційно часто поіменовують гонорових, зарозумілих, пихатих людей, тому не випадково вдруге персонаж поіменовано *фудульна Процева*. Андронім *Процева* утворений від здрібнілої форми *Проць* (Прокіп). Прокіп — від гр. який досяг великих успіхів [5: 93]. Отже, семантичне наповнення прізвища підсилюється експресивним означенням *фудульна*.

Об'ємнішими постають образи Дмитрючки і Парацини. Перелякавшись, Дмитрючка не визнала свого вбитого емгебістами чоловіка. Номінації мають негативну семантику, на що вказує текстове оточення: андронім *Дмитрючка* (6 вж.), вокативи *жінко, дурна твоя голово* у поєднанні з лексемами *рвкнула, злосна*: *«А Дмитрючка на неї рвкнула»* [3: 96]; *«Злосна була Фрозина на Дмитрючку дуже...»* [3: 96]. Негативно забарвлений вокатив *молодице*, що набув відтінків несхвалення, служить проміжною ланкою між пейоративними і демінутивними номінаціями персонажа: *«Отак, молодице. Будь мені здорова! / З Дмитрючкою ще буде видко»* [3: 97]. Зміну семантичної аури антропоетоніма яскраво ілюструє наступний фрагмент: *«Дмитрючка з маляю дитиною на руці переминалася з ноги на ногу й нервово посмикувала тороки хустки. Сльози ішли їй з очей градом і не могли стати, бо не могла вона зробити десять кроків уперед німими ногами. <...> «Амінь. Про-*

пало...» — не встигла подумати Фрозина гаряче, як із **бабинця** одночасно ступила до панотця **Дмитрочка**, передавши **дитину котрійсь із жінок, і згорблена Ілчиха, про яку Фрозина начисто забула** [3: 100]. Андронім **Дмитрочка** набуває демінутивного відтінку симпатії, схвалення і водночас виражає співчуття («*сльози ішли їй з очей градом*») до тяжкої долі матері-одиначки.

Паращина — другорядний персонаж оповідання, наділений негативними характеристиками, що знайшло своє відбиття у поетонімному плані. Цікаво, що саме в називанні цього персонажа автор використовує пейоративну лексику, а аугментативами, окрім Паращини, названо лише одну вдовицю. Обрамлює антропоетонімний ланцюг аугментативне ім'я **Паращина** (3 вж.), що виражає несхвалення та презирство. Перше введення антропоетоніма відбувається в реченні із прислів'ям-присудком, семантику якого розкрито в наступному реченні: **А Паращина крутила юра... Ой прикидалася молодиця...** [3: 97], далі подано фразеологічний синонім: *Ой грала вар'ята*. У тексті зафіксовано лише 2 поетоніми-пейоративи, один з яких у функції вокатива — **Парасочка біленька, кров з молоком; Парасочко люба**. Прикметно, що обидва вони подані у структурі прислів'їв: **Парасочка біленька, кров з молоком... знає кіточка, що писочок її в сметані, знає... / Але Фрозина на брамі сказала, подаючи їй горнятко від води: / — Парасочко люба, те, що знає дві баби, — знає цілий світ** [3: 97–98]. Антропоетонім **Парасочка** не випадково має той же формант *-очк-*, що й **кіточка**, з якою порівнюється персонаж. Вокатив **Парасочко люба** має відтінок зверхності, що підсилено дієсловом *осміхнулася* та імперативом *викажеш: Я не хотіла би, щоби про нашу бесіду знав хтось той, кому цього не треба знати... А наразі... — осміхнулася до Паращини, — викажеш дванадцять «Отчешашів» не лиш за своїм покійним Пилипом...* [3: 98]. Закриває поетонімний ланцюг номінація зі стійким метафоричним порівнянням *хитріша від лиса Паращина*, що також знайшла широку популярність у фразеологічних одиницях: *баба, як лисиця; баба хитра, як лисиця*.

Другий зафіксований аугментатив — **Петращица**, утворений від прізвища **Петраш**, номінує згаданого персонажа — вдовицю, що підвела Фрозину: «*У суботу вона знову ходила межі хати. Усе було би добре, якби не Петращица. Кого вона знайде натомість?*» [3: 99]. **Петраш** < **Петро** — від гр. *σκελη*, *камінь* [5: 91]. Можна припустити, що андронім **Петращица** також є промовляючим: із «кам'яною» ногою постає

образ вдовиці: «<...> *Без тебе (Дмитрючки — Н. Б.) служби не буде, дурна твоя голова, а ні — то сама на руках принесу Петрациху з ногою в гіпсі*» [3: 99].

У тематичній групі ‘чужі’ поіменовано 2 персонажі — *Дідушенка* та *Данила-міліціанта*, про якого вже було згадано вище.

Дідушенко — наскрізний персонаж творів Марії Матіос — роману «Солодка Даруся», оповідань «Юр’яна і Довгопол», «Дванадцять службів». Референтом антропоетоніма є реальна особа. Розглянемо текстовий матеріал: «*Фрозину збив піт: на порозі стояв уповноважений від МГБ Дідушенко (1). <...> Церква ніби зачула запах його чобіт — бо повернулася всіма головами до дверей (2). / «Аміль. Пропало...» — не встигла подумати Фрозина гаряче, як із бабинця одночасно ступила до панотця Дмитрочка, передавши дитину котрійсь із жінок, і згорблена Їлчиха, про яку Фрозина начисто забула (3). / — ...Во ім’я Отця і Сина й Святого Духа... — гули в голові дзвони й падали на порох Дідушкових чобіт (4). / Чоботи ще трохи потупцювали перед Фрозининими — заплилими сірим туманом — очима й здиміли з церкви, не наступаючи на її поріг...» (5) [3: 101]. Звернемо увагу, як тонко автор переводить фокус зображення, залучаючи конденсаційно-репрезентативні ресурси кореферентного ряду: *уповноважений від МГБ Дідушенко (1)* → *запах його чобіт (2)* → *Дідушкових чобіт (3)* → *чоботи (4)*. Поетонімоформула апелятив + ВН як комплексний знак (військове звання + прізвище), що є початковою номінацією, ідентифікує індивідуального референта, кваліфікує об’єкт, друга номінація — апелятивна — акцентує лише на одній деталі, що стане релевантною при розкритті, семантичному наповненні образу, при цьому автор майстерно вживає синекдоху (*pars pro toto*). Третя номінація — антропоетонімний дериватив + апелятив — щільно зчеплена з попередньою (*його чобіт* → *Дідушкових чобіт*), є важливою для декодування авторських інтенцій. Вжитий у складі фразеологізмів *гудить в голові* та словосполучення *падали на порох Дідушкових чобіт*, що є метонімічним до фразеологізму *падати до ніг*, поетонім *Дідушенко* розширює семантичний обсяг, експлікує значення ‘кат, езекутор’. В останній номінації поетонім *Дідушенко* набуває нових конотем, зростає смислове й емоційне навантаження антропоетоніма: окрім сталої характеристики *Дідушенка* як ката, постає образ людини, яка побоюється божої кари. Письменниця використовує синекдоху у сполученні з експресивни-*

ми дієсловами-присудками: *чоботи потупцювали і ... здиміли*. Дієприслівниковий зворот *не наступаючи на її поріг* підкреслює богобоязливість емгебіста Дідушенка, адже наступання на поріг вважається гріхом. Метонімія і синекдоха, активно вживані у кореферентному ряді, допомагають акцентувати на тій інформації, що є релевантною для розкриття авторських інтенцій.

Отже, у системі семантико-стилістичних домінант оповідання Марії Матіос «Дванадцять службів» чільне місце посідають прийоми експресивного синтаксису, етимологізація поетоніма, метонімія та синекдоха. Тропи, що поступаються своєю образністю, експресивністю метафорі, актуалізують виражальні можливості антропоетонімів, стають під пером Марії Матіос потужним джерелом творення образу. Нагромадження паремійних одиниць у текстовій тканині не лише відтворює буковинський колорит, а й допомагає щільними засобами розкрити конотативний ореол поетонімів. Вищезазначене дає нам підстави вважати, що феномен мовної особистості Марії Матіос есплікується, зокрема, у майстерному використанні засобів поезики власних назв.

Список літератури

1. Кандинский В. О духовном в искусстве / Василий Кандинский // Психология цвета. — Сб. Пер. с англ. — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1996. — С. 181–220.
2. Лукаш Г. Функціональна семантика граматичних категорій власних назв / Галина Лукаш // Лінгвістичні студії: [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. — Донецьк: ДонНУ, 2009. — Вип. 18. — С. 216–221.
3. Матіос М. Нація / Марія Матіос. — Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2007. — 256 с.
4. Обухов Я. П. Оранжевый цвет [Текст] : (цветотерапия) / Я. П. Обухов // Журнал практического психолога. — 1997. — № 5. — С. 61–67.
5. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник [за ред. В. М. Русанівського] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К.: Наукова думка, 2005. — 334 с.
6. Словник української мови: в 11 томах / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. — Том II, IV, VI, VIII. — К.: Наукова думка, 1970–1980.
7. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. — К.: Либідь, 1993. — 768 с.
8. Чучка П. П. Антропоїмія Закарпаття [монографія] / Павло Павлович Чучка; МОНУ; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2008. — 671 с.

Бербер Н. Н.

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ДОМИНАНТЫ АНТРОПОЭТОНИМИКОНА РАССКАЗА «ДВЕНАДЦАТЬ СЛУЖБ» МАРИИ МАТИОС

В статье исследован экспрессивно-выразительный потенциал антропоэтонимов рассказа «Двенадцать служб» Марии Матиос. Выявлено, что употребление проприативов в составе стилистических фигур расширяет коннотативный ореол имени.

Ключевые слова: *поэтоним, референт, антропоэтоним, апеллятив, андроним, деминутив.*

Berber N. N.

SEMANTIC-STYLISTIC DOMINANTS OF ANTROPOETONYMICON OF «TWELVE WORSHIPS» BY MARIA MATIOS

The article investigates expressive potential of antropoetonyms of the story «Twelve Worships» by Maria Matios.

It has been revealed that usage of proper names in composition of stylistic figures expands connotative aureole of the name.

Key words: *poetonym, referent, anthropoetonym, appellative, andronym, deminutive.*